

УДК 070.422.001:378.14(043.5)

Марія Дяченко

**СОЦІАЛЬНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНЬОГО
ЖУРНАЛІСТА У КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ**

Соціальне самовизначення майбутнього журналіста як певний етап соціалізації, його соціальна зрілість, творчий підхід до виконання соціальних ролей безпосередньо впливають на майбутнє держави.

Нині все гостріше постає необхідність у професійній підготовці сучасних журналістів, конкурентоздатних і соціально адаптованих, творчо активних, із неординарними підходами до актуальних проблем сьогодення, з соціальною і професійною мобільністю. Освіта й виховання мають виступати “основними факторами впливу на підготовку громадян до життя в умовах цілісності, взаємозалежності, відповідальності й турботи замість вузькоорієнтованої моделі життєдіяльності на Землі” [14, с. 388].

Внаслідок соціально-економічних трансформацій в Україні наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. відбулася переоцінка ціннісних орієнтирів і розпочався пошук нових шляхів у професійній підготовці майбутніх журналістів. Соціально-економічно-політичне реформування України кардинально змінило філософію журналістської освіти.

Актуальність цієї проблеми викликана потребою суспільства в активних і творчих журналістах із чіткою громадянською позицією, здатних на високому професійному рівні вирішувати журналістські завдання і виконувати соціальні ролі, професійно-творчо й оперативно реагувати на зміни в усіх сферах життя.

Теоретична значущість і недостатня розробленість питання визначили тему статті, а її метою стало розкриття сутності понять “соціальне самовизначення”, “професійна самосвідомість”; висвітлення філософських, педагогічних, психологічних і журналістських поглядів на проблему підготовки майбутніх журналістів до професійно-творчої діяльності.

Самовизначення особистості – це пошук сенсу життя, визначення свого місця й ролі в суспільстві, це вибір професійного шляху як заради виконання

громадянського обов'язку, так і задля самореалізації. Висвітлення сутності соціального самовизначення не лише допоможе створити модель підготовки майбутнього журналіста до професійно-творчої діяльності, але й дасть можливість діагностувати рівень професійної готовності випускника-фахівця в галузі ЗМІ до виконання журналістських функцій і соціальних ролей.

Проблема самовизначення як провідний критерій соціальної зрілості досліджувалася в наукових доробках І. Зязюна, О. Михайлова, В. Радула. Процесу формування соціальної зрілості майбутніх фахівців присвятили свої праці українські та зарубіжні вчені (А. Кошелева, Ю. Маринкіна, О. Михайленко, А. Реан, Т. Степанова, Т. Страва, Р. Хмельюк та ін.). У наукових розвідках А. Асмолова, А. Маслоу, В. Петровського, К. Роджерс, Е. Фромма висвітлені теоретичні уявлення про особистісну зрілість людини.

До проблеми самовизначення зверталися багато дослідників (К. Абульханова-Славська, А. Архангельський, Г. Балл, І. Бех, М. Боришевський, Р. Весрман, А. Гусейнов, І. Дубровіна, А. Здравомислов, З. Карпенко, П. Кенкманн, О. Киричук, І. Кон, Т. Мальковська, І. Мартинюк, О. Мудрик, С. Рубінштейн, М. Тітма, Д. Фельдштейн та ін.).

Питанням професійного самовизначення присвячені роботи таких дослідників, як Є. Головаха, Є. Климов, В. Орлов, В. Оссовський, В. Паніотто, К. Платонов, М. Тітма, П. Шавір, В. Шубкін та ін.

Наукові розвідки з проблеми підготовки фахівців до професійної діяльності представлені працями Н. Абашкіної, В. Бикова, Г. Васяновича, І. Зязюна, Я. Камінецького, Н. Ничкало, Т. Нейлор, Л. Пуховської, Л. Романишиної, В. Сидоренко, С. Сисоевої, М. Сметанського, А. Суценка, Л. Суценко, П. Яковишина та ін.

Питання соціальної відповідальності висвітлені в роботах Л. Грядунової, С. Дмитрієва, С. Куликівського, К. Муздибаєва, М. Сметанського та ін.

Проблему самосвідомості, яка пояснює соціальне самовизначення, вивчали психологи А. Деркач, Е. Зеєр, Є. Климов, А. Маркова, Л. Мітіна, Ю. Поваренков та ін. Закономірності розвитку професійної самосвідомості визначені в роботах В. Козієва, Ю. Кулюткіна, Г. Метельського тощо.

Погляди на сутність журналістської підготовки студентів розглянуті в наукових розвідках Ю. Андрєєвої, Є. Блажнова, Р. Бухарцева, В. Ворошилова, В. Горохова, О. Дорошук, Я. Засурського, В. Здоровеги, А. Казанського, М. Кіма, В. Козлова, Г. Колосова, С. Корконосенка, В. Кузина, Г. Лазутіної, А. Марачевої, К. Маркелова, І. Михайліна, А. Москаленка, М. Ненашева, В. Олешка, В. Пельта, Є. Проніної, Є. Прохорова, В. Різуна, О. Самарцева, Л. Світич, В. Учонової, І. Чемерис, В. Шкляра, М. Шкондіна та ін.

У соціології поняття “соціальне самовизначення” тлумачиться як розуміння людиною своєї соціальної природи, свого місця в суспільстві. Воно складає необхідну основу успішного орієнтування в соціальній реальності, гармонійне поєднання життєвих цілей людини з суспільними потребами. У своїй завершеній розвиненій формі соціальне самовизначення є усвідомленням шляхів і можливостей свого соціального просування, пов’язаного з перспективами соціально-економічного розвитку держави, регіону, колективу. Взаємозв’язок усіх аспектів соціального самовизначення виявляється в системі життєвих орієнтирів, що реалізуються в основних життєвих виборах: професійному, рівні освіти, кваліфікації, місці роботи, проживання тощо [13, с. 302].

У працях І. Кона, І. Мартинюка, Т. Мальковської, С. Рубінштейна, І. Шустової соціальне самовизначення трактується як становлення особистості в соціальному просторі, визначенням свого становища у світі. На думку І. Мартинюка, соціальне самовизначення є “пошуком себе” [9, с. 56].

Як стверджує М. Гінзбург, самовизначення – це акт визначення людиною свого місця в системі суспільних відносин [3, с. 45].

Соціальне самовизначення пов’язане з вибором професії та, як зазначають дослідники Ю. Звірбуліс та В. Лихолай, “у вузькому сенсі є процесом вироблення того необхідного мінімуму суто соціальних особистісних якостей, від яких залежить успішність виконання професійних завдань” [6, с. 44].

Соціальне самовизначення майбутнього журналіста – це процес вибору соціальних ролей у сучасному суспільстві відповідно до свого професійного призначення із глибоким усвідомленням, що журналістика – це не лише професія, а й спосіб життя, і що бути журналістом – означає бути машиністом машини часу, яка робить мільйон обертів щосекунди (К. Паустовський), оскільки “про світле майбутнє піклуються політики, про світле минуле – історики, про світлу сучасність – журналісти” [2].

Як зазначає В. Оссовський, соціальні групи існують лише через групи професійні. Отже, вибір професії зумовлює певний соціальний статус, що і є вільним вибором особистості [12, с. 112]. Таким чином, розкривається нерозривний зв’язок професійного самовизначення з соціальними орієнтирами людини.

На думку Л. Мітіної, невизначеність ціннісних уявлень про саму професію переміщує орієнтири на вибір бажаного способу життя за допомогою професії, яка виступає засобом досягнення цього способу життя, а не його сутнісною частиною [11, с. 24].

З погляду багатьох дослідників (М. Гнатюк, Є. Климов, І. Кон, М. Крилов, А. Матуленіс, І. Мар’яновська, В. Шубкін та ін.), вибір професії є одним з ас-

пектів соціального самовизначення: “Вибір професії буде вдалим, якщо поєднаний із соціально-моральним вибором, із роздумами про сенс життя і природу свого я” [7, с. 331]. Іншими словами, професійне самовизначення тісно пов’язане з соціальними орієнтирами людини, а професійний вибір є лише засобом і шляхом реалізації соціального самовизначення.

У контексті підготовки студентів-журналістів до професійно-творчої діяльності виникає питання про співвідношення соціального і професійного самовизначення як складових життєвого самовизначення.

Обираючи професію журналіста, майбутній студент водночас обирає і своє майбутнє соціальне становище, адже вибір професії зумовлює певний соціальний статус, що і є вільним вибором особистості [12, с. 112].

Аналіз результатів досліджень дає змогу стверджувати, що невід’ємною складовою професійного самовизначення майбутнього журналіста є його професійна самосвідомість: усвідомлення особистістю себе як суб’єкта майбутньої професійної діяльності; усвідомлення соціальної ролі журналіста у планетарному масштабі; усвідомлення власних уподобань, нахилів, здібностей, рівня своєї готовності до виконання журналістських функцій; об’єктивна самооцінка.

Дефініція терміна “самосвідомість” полягає в усвідомленні індивідом себе автором і творцем власних дій; суб’єктом життєтворчості з неповторними фізичними і духовними якостями, потребами та здібностями; носієм інтелекту, почуттів і волі; виразником національної, професійної та групової приналежності в системі суспільних відносин.

Професійна самосвідомість виражається в єдності успішності навчально-професійної та трудової діяльності із внутрішньою задоволеністю обраним шляхом і готовністю до входження у професійне середовище, яка припускає формування професійних якостей особистості й ціннісних орієнтацій, що характеризують обрану професію, та без яких успішне професійне становлення неможливе [5].

На думку В. Андрєєва, Д. Богоявленської, О. Лука, А. Матюшкіна, Я. Пономарьова, розширення самосвідомості здійснюється через соціальну творчість із метою самореалізації. Творчі можливості реалізуються, насамперед, за допомогою активної навчальної діяльності, вони є результатом впливу самосвідомості на саморегуляцію та самореалізацію.

Особистість майбутнього журналіста, відчуваючи на собі вплив соціальних інститутів освітнього середовища, водночас має власні погляди на явища та події життя, активну життєву позицію, власну самосвідомість і свої шляхи самоствердження і самореалізації в соціумі.

О. Кузнецова зазначає, що “висока моральна свідомість журналіста повинна визначати його діяльність” [8, с. 17], яку він здійснює в межах соціального простору й сучасних історичних умов. Як зазначає Ю. Гіппенрейтер, “пошук сенсу життя є однією з найважливіших функцій самосвідомості, що зумовлюють повноцінну реалізацію особистості” [4, с. 319].

За А. Маслоу, набуті особливості свідомості та діяльності людини – це результат процесу самореалізації, а самоактуалізація є “вищою межею, далекою метою, а не динамічним процесом, не активним і насиченим життям: тобто Буттям, а не Становленням” [10, с. 51]. Однією з основних рис, що відрізняють “людину самоактуалізації” від інших людей, за визначенням вченого, є відчуття її причетності до життя всього людства, що особливо актуально для професії журналіста.

Самовизначення майбутнього журналіста, на наш погляд, нерозривно пов’язане з процесом самотворення його особистості, що передбачає розвиток творчих установок і створює відповідні умови для вироблення активної соціальної позиції, професійної готовності до виконання соціальних ролей.

Для успішності процесу самотворення соціально зрілого майбутнього журналіста-професіонала необхідно створити організаційно-педагогічні умови, що передбачають соціально-професійну спрямованість освітнього процесу, пошук таких форм і методів навчання, які спрямовані на саморозвиток і самовизначення особистості, створення психологічно сприятливого клімату і ситуації успіху в межах педагогічно комфортного освітнього журналістського середовища.

Під час виробничої практики студент має можливість не лише перевірити свою готовність до майбутньої професійно-творчої діяльності у сфері журналістики, а й переконатися у правильності свого професійного і соціального самовизначення, від чого безпосередньо залежить якість виконання майбутнім журналістом професійних функцій і соціальних ролей.

У процесі підготовки майбутнього журналіста завершується професійне самовизначення, формування професійної самосвідомості студента, професійної ідентичності, професійного мислення, готовності до професійно-творчої діяльності. Навчання у ВНЗ має стати “школою демократії, розгорнути перед студентом спектр можливостей духовного зростання в контексті загальнолюдських фундаментальних цінностей” [1, с. 341]. Майбутня професійно-творча самореалізація нинішніх студентів-журналістів безпосередньо залежить від якості освіти в галузі журналістики.

Перспективними напрямками наших подальших наукових розвідок є дослідження проблеми формування готовності майбутнього журналіста до професійно-творчої діяльності, розвитку соціальної і творчої активності.

1. Андрущенко В. П. Роздуми про освіту: Статті, нариси, інтерв'ю: 2-ге вид. допов / В. П. Андрущенко. — К. : Знання України, 2008. — 819 с.
2. Афоризми про журналістику та суміжні сфери. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://journalism-znu.org.ua/index.php/2010-07-06-15-13-30/2010-06-25-13-06-10>
3. Гинзбург М. Р. Психологическое содержание личностного самоопределения / М. Р. Гинзбург // Вопросы психологии. — 1994. — № 3. — С. 43—52.
4. Гиппенрейтер Ю. Б. Введение в общую психологию / Ю. Б. Гиппенрейтер. — М. : ЧеРо, 2000. — 332 с.
5. Жирун О. А. До проблеми професійного становлення майбутніх редакторів / О. А. Жирун // Теоретичні та прикладні проблеми психології і педагогіки. — 2004. — № 1 (6). — С. 79—84.
6. Звирбулис Ю. В. Социально-профессиональное самоопределение как важнейший фактор формирования личности молодого специалиста / Ю. В. Звирбулис, В. П. Лихолай // Социально-профессиональная ориентация молодежи в условиях развитого социализма : сб. ст. / ред. Ф. Р. Филиппов. — М., 1977. — С. 43—46.
7. Кон И. С. Открытие “Я” / И. С. Кон. — М. : Политиздат, 1978. — 367 с.
8. Кузнецова О. Д. Ціннісно-етичне регулювання журналістської діяльності в Україні : Автореф. дис... д-ра філол. наук : 10.01.08 / О. Д. Кузнецова; Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 1999. — 40 с.
9. Мартынюк И. О. Проблемы жизненного самоопределения молодежи: опыт прикладного исследования / И. О. Мартынюк ; АН Украины, Ин-т социологии. — Киев : Наук. думка, 1993. — 179 с.
10. Маслоу А. На подступах к психологии бытия : пер. с англ. / А. Маслоу. — М. : Рефл-бук ; К. : Ваклер, 1997. — 304 с.
11. Митина Л. М. Психология развития конкурентноспособной личности / Л. М. Митина. — М. : Изд-во Моск. психол. соц. ин-та; Воронеж : НПО “МОДЭК”, 2003. — 400 с.
12. Профессиональное самоопределение и трудовой путь молодежи : монография / отв. ред. В. Л. Оссовский. — Киев : Наук. думка, 1987. — 303 с.
13. Социологический справочник / под ред. В. И. Воловича. — Киев : Политиздат Украины, 1990. — 382 с.
14. Сущенко Т. І. Пріоритети сучасної освіти та педагогіки з позицій планетарного підходу / Т. І. Сущенко // Педагогіка формування творчої особистості вищій і загальноосвітній школі. — 2009. — № 2. — С. 382—389.

Стаття надійшла до редакції 23.05.2012

М. Дяченко

Социальное самоопределение будущего журналиста в контексте профессиональной подготовки

В статье освещены научные взгляды на процесс подготовки будущего журналиста к профессионально-творческой деятельности, раскрыта сущность понятий “социальное самоопределение”, “профессиональное самосознание”; сделана попытка определить связь между социальным и профессиональным самоопределением.

Ключевые слова: журналист, профессионализм, профессиональное образование, профессионально-творческая деятельность, социальное самоопределение, самореализация, творчество.

M. Dyachenko

**Social Self-Determination of Future Journalist
in the Context of Professional Training**

The article highlights the scientific views on the process of preparing future journalist to professional and creative activity. The author reveals the essence of the notions of “social self-determination”, “professional identity” and makes an attempt to define the relationship between social and professional self-determination.

Key words: journalist, professionalism, professional education, professional and creative activity, social self-determination, self-realization, creativity.

Рецензент – доктор педагогічних наук,
професор Г. М. Лактіонова